

23. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 607с.: – (Серия "Мастера психологии").
24. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии. 2002. – 490 с.
25. Yerkes R.M. The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation. / Yerkes R.M., Dodson J.D. Journal of Comparative Neurology and Psychology, 1908, 18: 459–482. <http://psychclassics.yorku.ca/Yerkes/Law/>

A new value for the quantitative characterization of the motivational personality sphere is proposed. It is the actualization level of the personal motives, and it can be estimated as a part of the actualized motives in the total amount ones for the motivational personality sphere, and the inherently conflicting motives are considered as the non-actualized ones. The proposed value characterizes the structuring level of the motivational personality sphere and it can be used in the axiological studies. The actualization level of the personal motives can be determined from the results obtained with the help of the test "Diagnosis for the polymotivational tendencies in the self-concept of the personality" in the frame of the S.M. Petrova 16-factors model. The individual differences, the structure of the motivational personality sphere for two samples from the underclassmen and from the attendees educated at a high school for a second degree were studied. Correlation between the value of the need for achievement and the actualized level of the personal motives for these two samples ($R = 0.391$, significance is 0.04 and $R = 0.513$, significance is 0.004, respectively) was revealed. Comparative analysis of the results showed the higher level of the need for achievement value, determined with the help of the A.A. Rean test, is for the sample from the attendees educated at a high school for a second degree, and the difference is the significant value. The inherently conflicting motives determined with the Petrova test can be used as a resource in modeling the possible paths for further self-realization of respondents.

Key words: *personality, the motivational personality sphere, need for achievement, the actualization level of the personal motives.*

УДК 37.032: 159.922.8

Тетяна Сватенкова

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ПЕРЕЖИВАННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЯК ЧИННИК ПОБУДОВИ ЦІННІСНО- ОРІЄНТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У даній статті процес переживання й осмислення ситуацій з екзистенційним контекстом у юнацькому віці розглядається як передумова формування системи ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: *екзистенційно-ціннісний контекст, інтеріоризація, когнітивний компонент, конативний компонент, смислова післядія.*

У психологічному плані юність вирішує задачі завершального самовизначення й інтеграції у спільність дорослих людей. Це набуття Его-ідентичності, за Е. Еріксоном, самовизначення, за Д.Б.Ельконіним,

життєвого плану, за І.С. Коном, інтелектуального дозрівання, за Ж. Піаже та Г.С. Костюком, пошук сенсу життя, за В. Франклом та К. Обуховською, самореалізації й індивідуального розвитку, за А. Маслоу, прагнення до успіху в діяльності, за А.В. Мудриком, зростання сили "Я" та здатності проявити свою індивідуальність в умовах групової діяльності й інтимної близькості, дружби, за Г.С. Абрамовою, становлення якісно нової самосвідомості або "Я-концепції", за Р. Бернсом, М.Й. Боришевським, становлення моральної самосвідомості, за Л.Кольбергом.

Отже, юнацький вік становить той критичний період, протягом якого дитина перетворюється на дорослого. Т.М. Титаренко вважає, що юнаки перебувають в унікальній ситуації, яка дає можливість аналізувати свою поведінку в минулому, інтегрувати її в реальність сьогодення й прогнозувати, планувати та подумки переноситися у власне майбутнє [6, с. 289].

Саме екзистенційно-цінісний контекст таких ситуацій дає нам можливість стверджувати, що дослідження характеру екзистенційних переживань є актуальним і має місце не тільки у зрілому віці (вкупі з процесом самоактуалізації особистості, як у А. Маслоу) [5, 176], а й у юнацькому віці на рівні відкриття внутрішнього світу, усвідомлення і актуалізації потенцій власного "Я". Тобто, власне екзистенційні переживання продукують унікальний досвід відкриття феноменів внутрішнього світу особистості, формують ціннісні диспозиції по відношенню до себе й оточуючого світу, надають внутрішнім переживанням юної особистості водночас інтимного, власне унікального характеру і закладають готовність до діалогічності та відкритості по відношенню до зовнішнього світу. Це дає нам змогу дослідити, систематизувати й узагальнити особливості екзистенційних переживань у юнацькому віці.

Феноменологічний аналіз категорії "екзистенційного переживання" повинен враховувати найперше суб'єктивний контекст переживання особистості [2, с. 92]. Ця унікальна характеристика особистості утворюється завдяки її здатності до рефлексії, адже у процес сприймання завжди включені не тільки реакції на зовнішні стимули, а й власна суб'єктивна оцінка ситуації через призму досвіду і цінності внутрішнього світу.

Виходячи з вищеописаного, нами була розроблена експериментальна динамічна модель екзистенційного переживання особистості у юності. Почнемо з розгляду так званого емоційного компоненту в його динаміці як частини екзистенційного переживання (рис.1). Зазначимо, що первинним стимулом екзистенційного переживання виступає значима ситуація, яка торкається базових екзистенційних цінностей (за А.Ленгле [4, с. 66]).

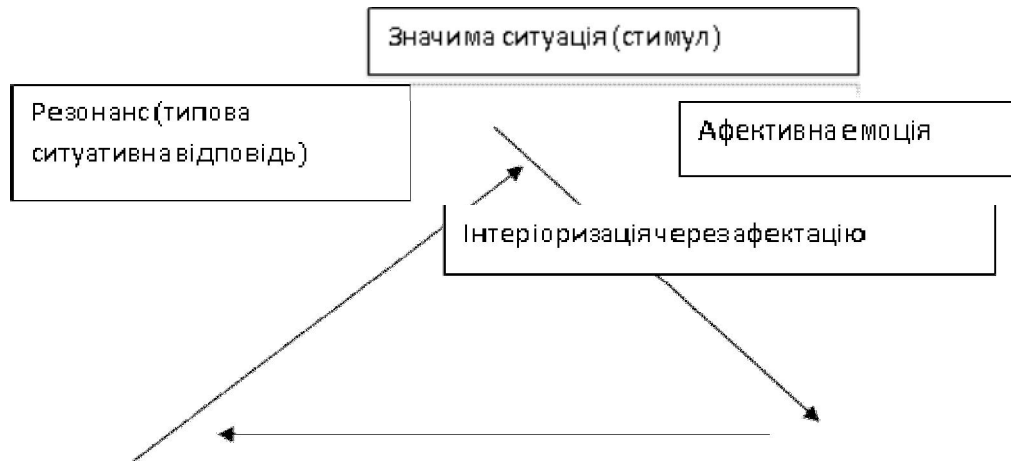

Рис.1. Розглянемо зміст даного рисунка більш детально:

1) як ми з'ясували, значимою в екзистенційному контексті є ситуація, яка торкається термінальних цінностей особистості – глядача чи учасника і таким чином викликає екзистенційні переживання;

2) значима ситуація спричиняє афективну емоцію, яка стосовно внутрішнього світу переживань особистості виступає у ролі ситуативної стимулюючої емоції. Опис первинної емоції зустрічаємо у А. Ленгле [4, с. 52]: вона має таку силу і вітальність, які характерні для переживання і стимулює нас прагнути до переживання у всій його повноті і глибині смислів;

3) інтеріоризація – формування внутрішніх структур психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності шляхом зміни психічного стану особистості внаслідок зовнішнього впливу;

4) резонанс можна розглядати у двох напрямках: як неусвідомлену ситуативну відповідь на афективний подразник, і як стимулюючу емоцію, що призводить до креативної, нетипової дії по відношенню до ситуації і "підносить" людину у ранг "творця".

Наступною важливою складовою екзистенційного переживання є когнітивний компонент. Він характеризується процесом осмисленості ситуації, її зовнішнього значення і внутрішніх особистісних смислів для самої особистості (рис. 2):

Рис. 2

Розглянемо дане схематичне зображення більш детально. Ми зобразили шлях переходу екзистенційного переживання через його осмислення у важливу індивідуальну цінність особистості. У юнацькому віці воно не має сутнісних аналогів для порівняння у внутрішньому світі особистості, особливо у ціннісно-смысловій сфері особистості [3, с.121]. Останнє підтверджується результатами дослідження Г.С. Абрамової, в яких доведено, що первинне залучення до екзистенційної інформації відбувається у дітей віком 4-5 років [1, с. 118], проте глибинне осмислення і переживання її відсутнє, тоді як у юнацькому віці разом із завершальним етапом становлення внутрішнього світу, особистість набуває здатності переживати, осмислювати й адаптивно присвоювати екзистенційні цінності.

На нашу думку, модель когнітивного компоненту можна охарактеризувати такими явищами:

1) виокремлення зовнішнього змісту значимої ситуації і переживання, орієнтуючись на значимих особистостей, розповсюджені стереотипи, установки чи на реакцію учасників і глядачів;

2) формування індивідуального значення переживання для особистості, встановлення особистісного сенсу (саме на даному етапі екзистенційне переживання перетворюється на цінність);

3) інтеграція змісту переживання у життєвий проект особистості спричиняє корекцію життєвих планів і стратегій в узгодженості із новим компонентом.

Ми вважаємо, що отримавши досвід екзистенційного переживання на стадії його присвоєння, людина сприймає оточення через призму нового переживання так, що особистість організує свою діяльність і життя згідно з характером екзистенційного переживання.

Водночас із внутрішньою когнітивною роботою особистості відбувається і зовнішня конативна – у діях і поведінці людини (рис.3):

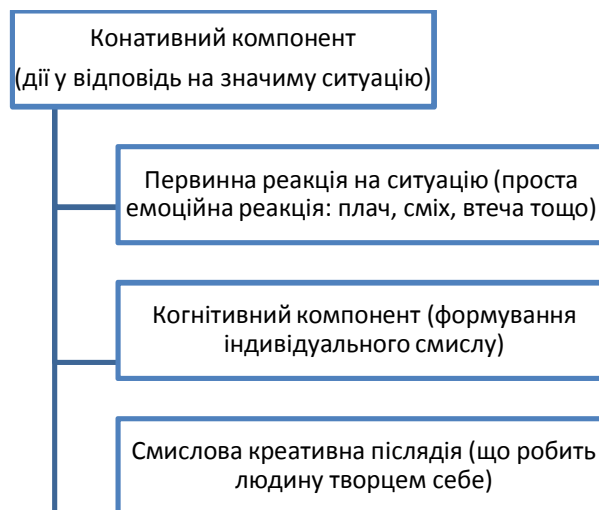

Рис. 3

Розгорнута характеристика рис.3, може бути представлена так:

1) зовнішні дії людини є наслідком дії певного стимулу, яким виступає значима ситуація з екзистенційним контекстом;

2) первинна дія – це "проста" реакція, яка тісно пов'язана з первинною емоцією – відповіддю на подразник;

3) завдяки осмисленню та іншим когнітивним процесам, про які ми вже згадували вище, особистість часто діє нетипово для себе і для свого оточення;

4) наступне, що стає помітним у ході нашого аналізу, це такий компонент, як креативна післядія, творчість; саме за його допомогою ми можемо стверджувати, що ситуація змінила ставлення особистості до себе і до власного життя. Даний процес можна порівняти з повністю відредагрованою емоцією, але у нашому випадку емоція набуває екзистенційної цінності і залишається у внутрішньому світі особистості як самостійна цінність.

Окрім вищеперерахованих компонентів, можна виокремити і важливу часову перспективу даного процесу, який безперечно є багаторівневим і зачіпає не тільки емоційну, когнітивну, конативну сфери особистості, але й пов'язаний з її досвідом та визначає характер спрямованості у майбутнє (рис. 4).

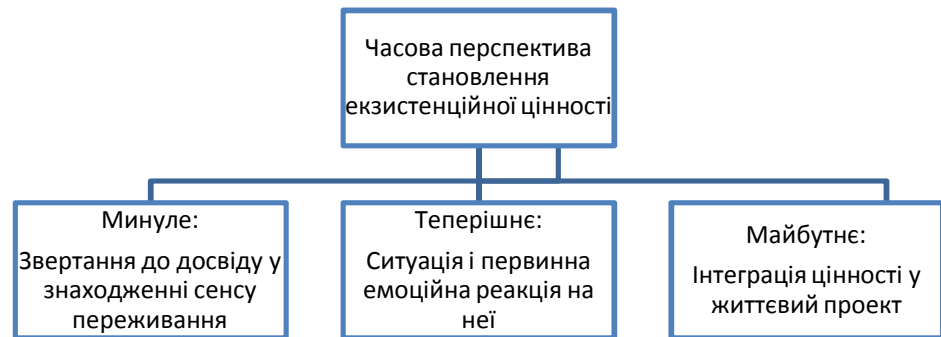

Рис. 4.

Дано нашій моделі більш розгорнуту характеристику:

1) теперішня часова перспектива – розгортання актуальної ситуації з потенційним екзистенційним контекстом, дії учасників та первинна емоційна реакція особистості;

2) складова минулої часової перспективи відображає первинну когнітивну реакцію особистості – звертання до досвіду і знаходження аналогів актуальної ситуації та її значення, адекватних (з позиції самої людини) емоційних реакцій та дій у відповідь;

3) майбутня часова перспектива – це перспектива потенційного майбутнього розвитку особистості. Вочевидь, для опанування тривоги невідомого особистість змушена надати особливого сенсу екзистенційному переживанню, що перетворює його на екзистенційну цінність;

своєю чергою, дана цінність переходить до ряду важливих і значимих цінностей внутрішнього світу особистості і спричиняє процес перебудови цінсно-потребової (ціннісно-сислової, мотиваційно-сислової) сфери особистості та життєвого плану.

Дані моделі були побудовані на основі комплексного емпіричного дослідження, що проводилося нами протягом 2009-2012 років у різних навчальних закладах країни, у якому взяло участь 267 молодих людей віком від 17 до 23 років.

Для початку узагальнимо компоненти екзистенційного переживання і зобразимо їх у вигляді експериментальної динамічної моделі екзистенційного переживання (рис.5).

Як ми писали вище, усі компоненти даної системи є динамічними і взаємодіють один з одним, залежать один від одного, але є структурними компонентами екзистенційного переживання.

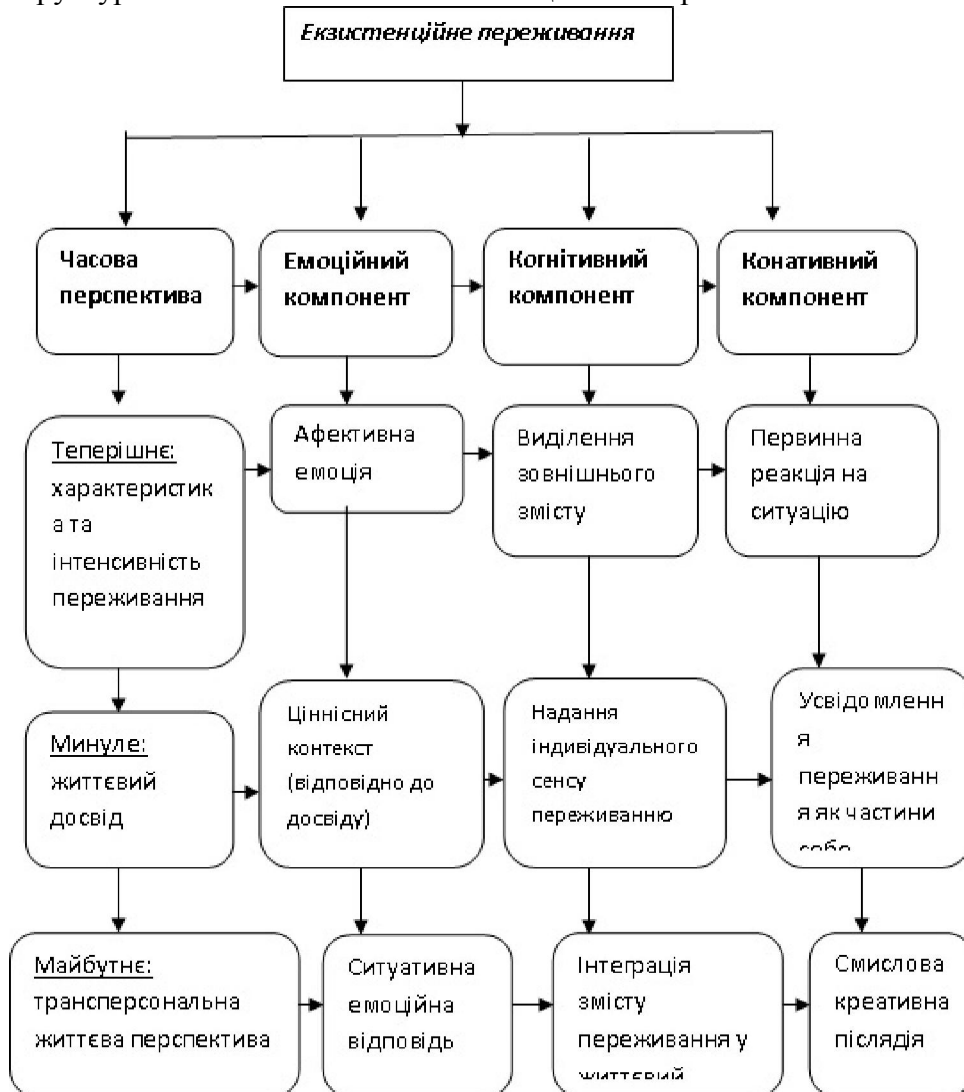

Рис. 5

Охарактеризуємо нашу модель:

1. Перш за все, ситуація відбувається у теперішньому часі. Характеристика та інтенсивність переживання передається через міміку, жести, емоційну реакцію особистості, голосову, фізичну та фізіологічну реакції. У нашій моделі ми означили це як емоційний компонент та конативний компонент. Проміжною ланкою тут є виділення особистістю зовнішнього змісту ситуації (когнітивний компонент). Цей компонент важко зафіксувати, але при ретроспективному аналізі особистість завжди описує власні думки про ситуацію на момент її перебігу, обґрунтовує ту чи іншу власну реакцію [4, с. 63], саме тому цей компонент важливо брати в комплексі з іншими у теперішньому часовому відрізку.

2. Далі відбувається контакт особистості з минулим: особистість прагне віднайти ціннісний контекст у життєвій ситуації і у власних переживаннях, що надає їм сенсу, та "поміщає" дане переживання у внутрішній світ, відносить до особистого досвіду і усвідомлює його як частину себе, власного "Я".

3. У майбутньому часі слідує післядія, що спочатку виражається у ситуативній емоційній відповіді. На когнітивному рівні проходить процес інтеграції змісту даного переживання у життєвий проект і часткова або повна перебудова життєвих планів у відповідності з новим компонентом. Дана поведінка індивідуально переосмислена і може бути визначена як креативна післядія, тобто така, яка підносить особистість у ранг свідомого творця власної долі, який створює не просто твори мистецтва, а формує життєві плани, втілює їх.

Юнацький вік є особливим ще й тому, що саме у цей період особистість починає по-особливому аналізувати, сприймати і переживати ситуації життя, надавати кожній особливого сенсу. Це період усвідомлення потреби у сенсі життя в цілому, особливо власного. Відомо, що сенс можна отримати через переживання, всім серцем віддаючись красі мистецтва і світу, а також через діяльність, присвятивши себе улюбленій справі чи значимій людині [7, с.120]. Цінності переживання і творення – це засоби, за допомогою яких ми реконструюємо своє життя, наповнюємо його осмисленістю і робимо важливим для себе і для інших. Тобто, в обох випадках сенс стає особливою формою посвяти власної особистості певній групі цінностей.

Отже, під час юнацького дорослішання ("долучаючись до суті людської екзистенції") дитяча первинна екзистенціальна орієнтація при застосуванні здатності до усвідомлення переходить у нову якість – до первинної екзистенціальної інтеграції, де інтеграція – це об'єднання розрізненої інформації про себе в єдине ціле, або переведення загальнолюдських законів існування на власний індивідуальний рівень.

Екзистенційне переживання – це емоційно забарвлений стан людини, що здатний спричинити значні зміни у світобаченні і світо-

сприйнятті особистості. Специфічної особливості та власне неповторності дане переживання набуває в силу неоднозначності життєво важливих рішень, які доводиться приймати особистості, та відсутності готових (суспільно вироблених, завчених, засвоєних, вихованих) смислових схем аналізу будь-якої ситуації екзистенційного вибору, що так чи інакше виникають і будуть виникати у житті людини та впливати на її свідомість і самовідчуття. Попри відсутність характерних зовнішніх поведінкових проявів екзистенційне переживання – це завжди глибока переоцінка конкретної життєвої ситуації людини зі зміною уявлень особистості про себе й оточуючий світ та цілі своєї діяльності. У переважній більшості випадків екзистенційні переживання є ознакою певної кризи розвитку особистості (нормативної чи ситуативної) і вказують на процес активного пошуку нею рішень. Тому криза розвитку та екзистенційні переживання не є тотожними поняттями, вони відмінні як результат розвитку і процес подальшого життєвого вибору особистості.

Отже, логіку смислового аналізу екзистенційного переживання можна представити так: для опанування тривоги невідомого особистість змушена надати особистісного сенсу екзистенційному переживанню, що перетворює його на екзистенційну цінність; своєю чергою, дана цінність переходить до ряду важливих і значимих цінностей внутрішнього світу особистості і спричиняє процес перебудови цінісно-потребової (ціннісно-смислової, мотиваційно-смислової) сфери особистості та її життєвого плану, бачення себе у майбутньому.

1. *Абрамова Г.С.* Возрастная психология / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 621с.
2. *Бюдженаль Дж. Братченко С.Л.* Экзистенциальная психология глубинного общения: уроки Джеймса Бюдженяля / Дж. Бюдженаль, С.Л. Братченко. – Москва: Смысл, 2001. – 182 с.
3. *Кон И.С.* Психология ранней юности / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
4. *Лэнгле Альфريد.* Эмоции и экзистенция [пер. с нем.] / Альфريد Ленгле. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2007. – 332 с.
5. *Маслоу А.* Психология бытия. Пер. с англ. – М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
6. Психология особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
7. *Франкл В.* Поиск смысла жизни и логотерапия // Психология личности. Тексты. – М.: МГУ, 1982. – С. 118–126.

In this article, the process of experiencing and understanding the situations of existential context in adolescence is seen as a prerequisite for the formation of individual values.

Keywords: *existential-value context, internalization, cognitive component activity-component, semantic aftereffect.*